

Kevés hiteles álmoleírás maradt ránk a múltból, s itt olyan álmokra gondolok, amelyeket maga az álmodó jegyzett le sietve az ébredésekor. A Leonardo da Vinci füzeteiben írásba foglalt csodás álmok meglepően hasonlítanak a mester rajzaira és festményeire, ám inkább egy éber vagy félig éber állapotba átnyúló onirikus tapasztalás benyomását keltik, mintsem tulajdonképpeni értelembe vett álomét.

Marguerite Yourcenar 3

DÜRER EGY ÁLMÁRÓL

Dante szívszorító álmai a *Vita Nuova*-ban és Girolamo Cardano nagy allegorikus álmai szintén az álom, az éber álom és a *visio intellectualis* közti átmeneti területre helyezhetők, ahová gyakran eljutott számos költő, festő és filozófus a középkortól kezdve a reneszánszig, de ahová a modern ember egyáltalán nem kalandozik el, vagy ha mégis megteszi, előkészület és vezető nélkül, eltéved.

Fennmaradt viszont egy 16. századi férfitől egy olyan álom rendkívüli leírása, amely valóban álom volt, ráadásul a leíráshoz, mintegy alátámasztásként, egy vázlatzerű kis festmény is társul. Dürer naplófeljegyzéseiben találjuk. Íme a beszámoló, melyet az alighogy felébredt művész hagyott hátra erről az álmóról.

Albrecht Dürer: *Traumgesicht*, 1525, vízfesték és tinta papíron, 30 × 42,5 cm (Kunsthistorisches Museum, Wien)

„Az 1525. évben pünkösöd után szerdáról csütörtökre virradó éjszaka (VI. 7/8.) olyan álmodást láttam, hogy rettentő nagy víztömeg hullott alá az égből. Elsőnek körülbelül 4 mérföldnyire tőlem rémséges zúgással és zubogással ért földet, és elöntötte az egész vidéket. Ettől olyan súlyosan megremültem, hogy fel is ébredtem, mielőtt még a többi víz leesett volna. És az a víz, ami ott aláhullott, rettenetesen sok volt. Előbb még nagyon messze esett, azután már közelebb, de olyan magasról jött, hogy úgy tűnt, mintha lassan hullana. Amikor viszont az első lehulló víztömeg már majdnem földet ért, akkora sebességgel, széllal és zúgással zuhant lefelé, hogy rémültömben felébredtem, egész testemben reszkettem és hosszú ideig alig tértem magamhoz. Amikor azután reggel fölkeltem, idefeszíttem, amit az éjjel láttam. Isten fordítson jóra mindent. Albrecht Dürer”

Nagyon különös álom, melyet a szimbólumok teljes hiánya jellemez. Egy német kritikus a reformáció által kiváltott földindulásszerű változások Dürerre gyakorolt hatását látja benne: ez az ő véleménye. Egy pszichoanalitikus azt feltételezné, hogy a neves festő a víz megszállottja volt: ezt bizonyítani kellene. Mindenesetre a víz kis szerepet játszik Dürer festészetében és metszatkészítő munkásságában, s ha megjelenik, a látványa egyáltalán nem utal katasztrófára. Gondoljunk a békés Inn folyóra, melynek áttetsző tisztasága manapság nosztalgiával tölt el bennünket, s amelyben ott tükröződnek Innsbruck falai, vagy a Trento széleit nyaldosó nyugodt vizekre, vagy pedig arra a kis tóra, amely egy erdei tisztás közepén látható, s amely már komorabb, majdhogynem kegyetlenül magányos, ám azt is zavartalan nyugalom jellemzi. Nemcsak hogy szinte teljes mértékben hiányzik a romboló víz képe a műveiből, hanem még ez az álomban látott áradás sem egyezik semmiben mások bibliai jellegű özönvíz-ábrázolásaival, melyeket drámai módon ural az ember félelme és reménytelensége. A mintegy tizenöt évvel korábbi *Apokalipszis*-sorozatán egyetlen egyszer szerepel eső: nagy cseppekben hull alá egy felhőből, melyben megjelenik egy bárányfejű sárkány, de itt a víz csak járulékos elem. Egyébként az a meglepő, hogy a szilánkokra törő csillagok, a lángok és a fellegek ellenére a *Jelenések könyvének* e képei Dürernél – s előtte talán Szent Jánosnál is – mennyire kevésbé kozmikus jellegűek, kizárólag az emberi dráma szimbolikus megjelenítései.

Ezzel szemben onirikus vázlatában a látomást látó egy realista, s aminek a szemlélője, az kozmikus dráma. Pontossága akár egy fizikusé. Mindjárt az első víztömeg földet érése után próbálta megbecsülni, hogy mekkora távolságra van a becsapódási ponttól, s igyekezett felmérni a többit is az elsőhöz viszonyítva. Számot vetett az egészen fentről aláfoló víz látszólagos lassúságával, majd szédítő iramban megnövekedett gyorsaságával. Tudomásom szerint ritka dolog egy álomban, hogy *érezte* a rázkódást és *hallotta*

a vízuhatok dörgő zaját. Különös részlet, hogy azt mondja, felébredt az első víztömeg lezúdulásakor, bizonytalanságban hagyva bennünket afelől, hogy ez az ébredés részét képezte-e az álomnak, vagy pedig azonnal visszaaludt és alámerült ugyanabban a kataklizmában. A hatás mindkét esetben egy bármiféle emberi elgondolásra történő utalás nélkül 5 észlelt természeti csapásé, ahogyan az egy kristálytömbben tükröződhetett volna emberi szem hiányában. A rémület, ami elfogja az alvót, kétségtelenül emberi reakció, viszont egy állat is ugyanezt érezte volna, s ez a természeti zűrzavar nagyon közel áll egy földrengés okozta zűrzavarhoz.

Vizsgáljuk meg a vázlatot, illetve vízfestményt, mely reprodukálja az álmot. A kékes-fekete felhők tornyosulásához hasonlító hatalmas vízoszlop egy mai embernek akaratlanul is egy atombomba gombafelhőjét juttatja az eszébe, de rögtön vessük el ezt a felszínes, anticipációra utaló megközelítést. A tájat mintha már előre letarolta volna az égből függőlegesen aláfoló piszkos-kék víztömeg; a föld és a már szétterült víz iszapos barnában és zavaros tengerszínben keveredik össze. Ha mindenképpen azonosítani kellene ezt a vidéket a világ valamelyik helyével, akkor a lombard síkságra gondolnánk, amelyen Dürer nemegyszer átkelt, tekintettel a néhány szétszórt, a katasztrófahangulatban csak homályosan jelen lévő fára, melyekről úgy érezzük, hogy emberi kéz ültette és talán nyeste is őket. A messzi távolban egypár, első pillantásra alig látható és a távolság miatt egészen kicsinek tűnő barnás épület szorul egymáshoz egy tengeröböl partján, ránézésre készen arra, hogy visszatérjen az agyagba. Ami el fog pusztulni, nem különösebben szép.

Ismétlem, nincs a kép szélére illesztve vallásos szimbólum, nincsenek Isten haragját megjelenítő bosszúálló angyalok; nincs rajta „lefelé ható erők” alkímista emblémája, ami felesleges is lenne a vízuhatok rettenetes gravitációja mellett. Nincs humanista elmélkedés sem – akár tragikus, mint Michelangelónál, akár melankolikus, mint amilyen majd Poussinnél lesz – a mindenről és a kevésről, mely mi vagyunk a nekiszabadult univerzum jelenlétében. Hacsak a humanizmus legjobb aspektusa nem foglaltatik benne abban a képességben, hogy még álomban és egyféle ontológiai szorongás közepette is folytatja a dolgok felmérését.

Maga a leírás egy ájtatos formulával zárul, melyet az álmából felébredt ember írt oda. Arra emlékeztet bennünket, ha netán kísértést éreztünk volna elfelejteni, hogy Dürer keresztény volt, s úgyszólván kétszeresen is: egyrészt a középkori ájtatosság örököséként és nagyszerű interpretálójaként, másrészt pedig az élete vége felé a reformációval találkozó nürnbergi polgárként. Tetszés szerint lehet úgy értelmezni, mint egy kvázi gépies engesztelő formulát, az isteni jóakaraton alapuló optimizmus többé-kevésbé komoly állítását,

mely éppoly kevésbé meggyőző erejű, akár egy szórakozott keresztvetés, vagy ellenkezőleg, mint a dolgok rendjének történő nagyon is átgondolt alárendelőds gesztusát, mely mindenütt jellemzője valamennyi hitelesen vallásos nagy szellemnek; ilyen volt az univerzum akaratát elfogadó Marcus Aurelius, s így volt az ürességgel Lao-ce és az éggel Konfucius. Ám ez az „ellenkezőleg” itt túl erős kifejezés. Azt gondolhatjuk, hogy a naiv bizalom és a személytelen beleegyezés valahol összekapcsolódik, az emberi természet legmélyén, ahová nem hatol el az ellentmondás elve. Ily módon ez a keresztény *mantra* kétségkívül a segítségére volt Dürernek abban, hogy sér tetlenül kijusson rettenetes álmából.

(1977)

(Fordította: Bende József)

A fordítás alapjául szolgáló írás: *Sur un rêve de Dürer*, in Marguerite Yourcenar: *Le Temps, ce grand sculpteur. Essais*, Gallimard, Paris, 1983, 67–73.

*Yourcenar a saját francia fordításában idézi Dürer sorait; a német eredeti alapján készült magyar szöveg forrása: *Egy álmkép följegyzése 1525-ből*, Harmathné Szilágyi Anna fordítása, in Dürer: *A festészetről és a szépségről. Írások, levelek és dokumentumok*, Corvina, Budapest, 1982, 65. (A ford.)

